

Perception of Space Modernity and Postmodernity Transformation Process

Nihal Arda Akyildiz
Elazig Firat University, Faculty of Architecture, Elazig / Turkey
E-posta: nihalaradaa@hotmail.com

Hasan Polat
Elazig Firat University, Faculty of Architecture, Elazig / Turkey
E-posta: hpolat@firat.edu.tr

Abstract

To understand the concepts and formation processes of a subject; it requires understanding of the factors that directly and indirectly trigger factors and development processes. As Guirvich points out 'nothing can be explained by itself'. It is necessary to pay attention to the concepts that reveal the period of modernism, the formation processes and the background perceptions that form. In this study, considering the social processes that triggered the emergence of the issue, the effect of actual change on the perception of space will be focused.

While the subject of change and transformation processes in space perception will be examined, the subject will be examined with the elements that trigger this issue in the background. The study will be deal with this basic reference and will focus on the historical process that prepared the modernity, and also the processes called postmodernity periods which emerged in the modernity and later, and the transformations in the spatial production processes and their social changes.

Key words: Space, Modernity, Postmodernity, Space Production and Process.

Mekân Algısının Modernite Ve Postmodernite Açısından Dönüşüm Süreci

Özet

Bir konunun açılımı, kavramları ve oluşum süreçlerini anlamak; onu ortaya çıkaran, doğrudan ve dolaylı tetikleyen etkenleri ve gelişim süreçlerini inceleyerek anlamayı gerektirir. Guirvich'in de değindiği gibi, 'hiçbir şey kendinden kalkılarak açıklanamaz'. Modernizm dönemini ortaya çıkaran kavramlara, oluşum süreçlerine ve meydana getiren arka plan algılarına dikkat etmek gerekir. Bu konu ile ilgili çalışmada da konunun ortaya çıkışını tetikleyen toplumsal süreçler de dikkate alınarak, gerçekleşen değişimin mekân algısına olan etkisine odaklanılacaktır.

Mekân algısındaki değişim ve dönüşüm süreçleri konusu incelenirken, arka planda bu konuyu tetikleyen unsurlarla birlikte konu ele alınarak incelenecektir. Çalışma bu temel referansla ele alınarak moderniteyi hazırlayan tarihsel sürece değinecek, ayrıca modernite ve sonrasında ortaya çıkan postmodernite dönemleri olarak adlandırılan süreçleri ve onların yarattığı toplumsal değişimler ve mekânsal üretim süreçlerindeki dönüşümlere odaklanılacaktır.

Anahtar sözcükler: Mekân, Modernite, Postmodernite, Mekân Üretimi ve Süreci.

Giriş

Konumuzun önemli kavramı olan ‘modernizm’ kavramına ve bu kavramın geçirdiği tarihsel süreçlere göz atmak gerekmektedir. Modernizm, Avrupa merkezli pozitivist bir kavram olup, eski Latincedeki ‘modernus’ kelimesinden alınmış ve ‘tam şimdi’, ‘hemen şimdi’ anlamına gelen "modo" kelimesinden türetilmiştir. Kavram, modernus sözcüğünün anlamı olan ‘yeni’ kavramıyla anlamlandırılmaktadır. Ancak anlamına bakıldığında yeni bir kavram olmadığı, Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemin ‘yeni’liğini vurgulamak amacıyla kullanılarak, Hristiyanlığın da bu modernus sözcüğüyle anıldığı görülmektedir. Bu nedenle kavramın işaret ettiği dönemle birlikte anlamından çok bilinçli olarak, yaşanan sürece damgasını vurması nedeniyle önemlidir.

İfade ettiği değer üzerinden, modern toplumun aslında gelinen noktada günümüzdeki toplumu anlattığı bilinmektedir. Modernleşmenin de eski zamanların toplum yapısından, günümüzdeki toplum yapısına doğru bir değişme ve dönüşme anlamına geldiği bilinmektedir. Günümüzde çok farklı toplumlar yaşamakta, bunların siyasal rejimleri, endüstrileşme düzeyleri, kültürel dokuları, ekonomik ve toplumsal yapıları bakımından büyük farklılıklar göstermektedirler.

Modernizm anlayışına karşıt olarak postmodernizm ise, genel olarak modernizmden kopmuş ancak temel alanlarda modernizmin sistematikle gönderme yapmaktadır. Ancak modernizm kavramını kabul etmeden onun devamı olan ‘geç modernite’ gibi kavramlarla anılan yeni perspektiflerin doğduğu dönemdir. Çalışmada birbirini takip eden iç içe giriftir bir yapıyla yürüyen bu süreçler incelenecektir. İki süreç için de önemli nokta olan modernleşme sürecinin temel aracı olan modernizmi ve gelişim süreçlerine göz atılacaktır. Bu tarihsel süreci anlayabilmek için ‘Aydınlanma Dönemi’ni ve onun başlattığı ‘Rönesans’, ‘Reform’ ve ‘Sekülerizm’ gibi süreçlere odaklanarak konu incelenecektir.

Moderniteyi Oluşturan Toplumsal Süreçlerin İncelenmesi;

Modernizm öncesi süreçte ‘aydınlanma dönemi’ için, Antik Yunan düşüncesinin kozmolojik tasavvuru ve özgür ‘ilk neden’ soruşturması pozitivist düşünce biçiminin ilk referans noktası olmuştur. Bu süreci Hristiyan ortaçağı akılcı referansları ortadan kaldırarak; yeniden dogmatik düşünce biçimini egemen kılarak, batı merkezli bu süreci başlatmıştır. Bu dönem boyunca ahlaki tanımlayan ana çerçeve, fiziğin ve bilimin sınırlarını aşan akıl ve mantıkla algılanamayan metafiziktir, bu nedenle de doğa olaylarının açıklaması bir inanç meselesi olmuştur.

Tanrının eseri olarak bilinen her din, her toplumda inanca dayalı bir düşünce sistemini, o da bu düşünce sistemine dayalı toplumsal düzeni yaratacak güce ulaşmıştır. Özellikle de kilise, insanlık tarihini ortaçağ karanlığına sürükleyecek kadar, etkisi altına aldığı tarih sayfalarına aktarmıştır. Bu kontrol edilemeyeceği sanılan güç, bir zaman sonra değişerek aydınlanma (Rönesans) döneminin başlamasına neden olmuştur. Kilisenin eski doğrularının yıkıldığı, geçmişteki söylemlerin aksini ispatlayabilen bilimsel verilerle de beslenen bu dönem, kiliseyi ciddi itibar kaybına uğrattırırken insanı da düşünmeye ve sorgulamaya sevk etmiştir.

Batı dünyası, ‘yeni’ dünyanın coğrafi keşifleriyle birlikte kanıksadıkları kozmolojik düşünce şeklini sorgulamaya ve yükselen muhalif seslerle Reform ve Rönesans süreçlerine doğru giden bir düşünce revizyonuyla karşı karşıya kalmıştır. Dünya tarihi boyunca insan yaşamını kökten değiştiren icat ve devrimler haricinde, bazen insan üretimi olan bazı sanat türleri veya sanat akımları olmuştur. Ancak bunların en büyüğü ‘rönesans’ ve ‘reform’ olmuştur. Sanatta yeniliği simgeleyen ‘Rönesans’; 15. yüzyılda, kilise egemenliği nedeniyle -din dışında sanatla tanışmayan- batı insanı, artık coğrafi keşiflerle yeni bir dünyaya ve sanatta farklı bir bakış açısı kazanmaya tanıklık etmekteydi. Bu keşiflerle birlikte zenginleşmenin yarattığı burjuva kültürü, insan duygu ve hazlarını ifade eden yeni bir sanat anlayışını batıyla tanıştırmıştır.

Değişen süreçlerle paralel bir gelişim gösteren mekân kavramı üretildiği toplumlara göre biçimlendirilmiştir. Lefebvre’ye göre, mekân toplumsal bir ürün olup; bu ürünün var olduğu toplumun üretim ilişkileri ve mekânın üretim sürecini ve toplumsal ilişkilerini içermektedir (Lefebvre, 2014, s. 39). Her toplumun yaşadığı dönemden de etkilenerek, üretim biçimi değişir ve kendi mekânını üretimini de bu doğrultuda inşa eder. Lefebvre’nin -arka planda- ifade ettiği, Rönesans’ın getirdiği Aydınlanma çağıyla sanat, mimari ve mekân üretimi yüceltmeye başlanmış ve toplumu da dönüştürmüştür. 17. yüzyılda başlayan pozitif düşüncenin getirdikleriyle birlikte; teknolojik gelişme ve modernleşme başlamış, bu dönemde buharlı makinelerin bulunması, tarım toplumunun endüstri toplumuna dönüşmesi ve tüm tarihin tanık olduğu bu süreçteki gelişmelerle birlikte, sanat ve mimari de dönüşmüştür. Sonuç olarak mekân üretiminin seyri değişmiştir. Endüstri Devrimini izleyen dönemlerde değişen sosyal, kültürel, teknolojik, ekonomik ve toplumsal yapı; dünyadaki mevcut yapıyı değiştirerek, bir takım gelişmeler sağlamıştır. Bu büyük gelişmeler toplumsal yapıyı

değiştirmekle kalmayıp, mekân üretim anlayışını da derinden etkileyerek değiştirmiştir. Bu karşı konulmaz dönüşümlerle birlikte, evrilen mekân üretimi; hem yeni mimari akımları, hem de yeni mekân tipleri ve mekân üretme anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Battal (2011,s.119)'e göre, sanayi devrimiyle gerçekleşen tüm icat ve felsefi materyallerle birlikte bir bütün olarak sorgulamak ve insanın bulunduğu toplumu doğu veya batı diye ayırmadan İlahi özüne ulaştırmak konusu temel referans olarak ele alınmıştır.

Modernite Süreci

17. ve 18. yüzyıldan itibaren toplumlar için bir bütünleşme aracı olan 'ulus' olgusu, aydınlanma felsefesinin esin kaynağı olan Fransız devrimiyle birlikte oluşmaya başlamıştır. Ulus kavramıyla birlikte, belirli coğrafi mekânda, ortak dil, kültür ve tarihsel geçmişle, yerel farklılıkların dışlandığı, aynı zamanda da kendi içlerinde barındırdıkları topluluklar için ortak faydanın öne çıkarıldığı bir kavram olarak anlaşılmış ve kullanılmıştır. Dünya toplumları uluslaşma süreciyle, feodalizmden farklı bir durumu yaşarken; hem toplulukları, hem de kendileri için modernleşme sürecini bir arada yaşamışlardır.

Bu ulus düşüncesini vurgulayan 1848'de Marx ve Engels'in kaleme aldığı 'Kominist Manifesto' nun amacı, çağdaş burjuva mülkiyetinin yaklaşmakta olan kaçınılmaz yıkılışını ilan etmek ve proleterya sınıfını tek bir ordu halinde, tek bir bayrak altında, tek bir amaç için seferber etmektir. Bireyin birey tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde, bir ulusun başka bir ulusu sömürmesi de ortadan kaldırılmış olacağı düşüncesi egemendir. Ulusun içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte ulusların birbirine beslediği düşmanlık da son bulacağı düşünülmektedir (Marx ve Engels, 2016). Ulus devlet süreci modernizmin egemenliği ile devletler, hem yönetim biçimlerinde hem de yaşam biçimlerinde büyük değişimlere sahne olmuştur. Modernizme geçişle birlikte bilhassa 'hakikat' ve 'estetik' konularıyla ilgilenilmiş ve mutluluğu öngörmüş, bunun da en belirgin biçimde temsil edildiği alan sanat olmuştur.

Bugünkü anlamda bildiğimiz devlet yapısı ve onunla bağlantılı olan her şeyin temel karakteristiğinin modernlik olması 16.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Modern devlet yapısı kendinden önceki devlet yapılarından pek çok açıdan farklı olarak toplum yaşamında araçsal bir rol üstlenmiştir. İbni Haldun (1989)'un devletle ilgili analizinde; kudret kazanarak yükselmeyi ve devlet kurmayı mümkün kılan bağların 'Asabiyet' bağları olduğunu ifade etmiştir. Devletlerin varlığını da, düşman bağlarından korunmak ve saldırılara bertaraf etmek için bir araya toplanma sebebi olarak açıklamaktadır. Modern devlet yapısı ile birlikte devlet artık eski konumunda olmadığını, ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşlarının ortak kimliği üzerinde kendi otoritesini hissettirerek tanımlamaktadır. Bu yeni yapı, ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal kurgular açısından da çeşitlilik ve yeniliklerle kendini ifade etmiş bir zenginlik olarak görülmüştür. Tüm bu süreçlerle birlikte, modernizm kavramını artık hem 'yeni' dünyayı keşfetmek için moderniteyi ifade etmek, hem de bu sürecin sosyal ve siyasal ifadesi olarak 'modernizm projesi' olarak algılamamız gerekmektedir. Moderniteyle beraber mekânın sahip olduğu özellikler de evrilmiş ve üç önemli özellik; 'homojenlik', 'parçalılık' ve 'hiyerarşiklik' anılmaya başlandığı ifade edilmiştir (Lefebvre, 2014, s.39). Lefebvre'nin de dikkat çektiği gibi, yönetenler için konfor ve kolaylık sağlayan kavramlardan; *homojenlik* üretilen mekânın yönetişimini, *parçalılık* bireyleri kategori, sınıf ve etiketler altında kolayca sınıflandırmaya ve *hiyerarşiklik* ise grubun temsil ettiği değerler üzerinden kontrolünün verimliliği ve sürdürülebilirliğine imkân verir.

Modernizmin, yapmacılıktan uzak duran modernist düşünceyle gerçekleştiğini ve "uluslararası üslup" türü olarak kabul edildiği, bunun yanında sade ve "işlevselci" bir yönü olduğunu belirten Harvey (2014, s. 84); metropol çapında mimarlık ve kentsel planlamanın geniş ölçeği kapsayarak etkin ve rasyonel kriterlerle planlandığı ve geliştiğini, fakat modernitenin bu bakış açısından koparılarak postmoderniteye geçişin sağlandığını ifade etmiştir. Jacobs (1961, Akt. Harvey, 2014, s.93)'ın 1961 yılında yayınlanan "Büyük Amerikan Kentlerinin Ölüm ve Yaşamı" kitabında modernleşme süreciyle kentlerin suç alanlarına dönüştüğü, kentlerin adeta bağırsaklarını deşen çevre yollarıyla yeniden inşa edildiği ve yağmalandığını ifade etmiştir (Jacobs,1961, Akt. Harvey, 2014, s.93).

Harvey (2014, s.93), konunun incelenmesi için asıl odaklanması gereken konunun toplumsal etkileşim süreçleri olduğunu vurgulayarak, 'süreçler için özündendir' demektedir. Gerçekleşen kentsel çevrelerin süreç ve uygulamalarına bakıldığında, onların düzensiz ve örgütlenmiş bir karmaşıklık sistemi olduğunu görürüz. Bu karmaşıklık içinde; bazen çeşitliliği, bazen de beklenmedik şeylerin denetimli, ama yaratıcı bir biçimde ele alınma kompozisyonun yarattığı etkileşimin enerjisiyle birlikte canlılığını da görmekteyiz. Jacobs (1961, Akt. Harvey, 2014, s.93,94)'a göre, kentsel planlamacılar tarafından kentte yaşayanların da var olan çeşitlilik eğilimleri, bazı yanlış arazi kullanımlarıyla engellenmektedir. Bu planlamanın gerçekleşmesi kentte düzensizlik ve karmaşıklık yaratarak farklılıkların da düşmanı olmuştur.

Mekân üretimi, hem üretim sisteminin bir sonucu olarak, hem de siyasetin ve burjuvazinin aygıtı olarak çelişkileri ve diyalektik ilişkileriyle gerçekleşmektedir. Mekânın çelişkileri tarihten bağımsız olmaksızın,

üretim sistemi ve burjuva taleplerinin değişen kurgularıyla birlikte mekân formları değişerek, kendini farklı düzenlemlerde tekrar etmektedir. (Lefebvre 2014, s.151) eşzamanlı olarak hem kapitalist üretim tarzının ürünü hem de burjuvazinin siyasal-iktisadi aygıtı olan mekân çelişkileri ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Mekânın çelişkileri, tarihsel zamandan kaynaklanan çelişkileri ortadan kaldırmadan, tarihin dışına çıkarlar ve dünya çapındaki eşzamanlılık içinde eski çelişkileri başka bir düzeye taşırlar, kimileri körelir, kimileri şiddetlenir, çelişik bütün yeni bir anlam edinir ve ‘başka şeyi’ -başka bir üretim tarzını- belirtir.

Modernite sürecine yön veren göçebe yerleşim düzenine geçilmesi ile birlikte, mekansan tasarım süreci yöresel taşlarla kerpiçten yapılan konut yapılarından (Kurucu&ark, 2009) günümüz cam cepheli devasa kütlelere evrilmiştir. Harvey (2013), mekânsal biçimlerin toplumsal süreçleri içerdiği ve toplumsal süreçlerin ise esas itibarıyla mekânsal olduklarını vurgulamaktadır. Bu iki önemli parça olan mekânsal biçimler ile toplumsal süreçleri birleştiren; mekânın, kuramın, sosyal adaletin ve kentsel yapının doğası olarak dört önemli kavrama değinmiştir. Harvey, kentselliğin doğasını toplumlara bakış açısı oluşturacak kavram olarak görür. Yani kentsel tasarım kavramını, mekânın üretiminin yeniden yaratılması için toplumsal örgütlenme şekli olarak ele almaktadır. İnsanlık malikiyet ve mülkiyet duygularını abartarak hakiki şahsiyetini ve hürriyetini kaybetmiş, mal/meta ile ilişkisini yanlış anlamlandırmış, bu da insanın mülkle -mekân sahipliği- olan ilişkisinde büyük bir hataya düşmesine neden olduğu ifade edilmektedir. Marx’ın temel yaklaşımlarından olan ‘Artık-Değer Teorisi’ ne göre; kapitalizmde üretilenin piyasa değeri, ‘girdi ve ücretler toplamından’ fazla olduğundan sistem; hem sosyal ayrımı, hem de eşitsiz gelir dağılımını desteklemekte olduğu ifade edilir. Çünkü Marx’ın tabiriyle, ‘sistem bu çarpıklıktan beslenir’ ve adalet için sisteme devlet müdahalesi şart gözükmektedir. Bu sistemin uygulandığı ülkelerde mekân üretme süreçlerine bakıldığında, minimum ihtiyaç eksenli tasarımları görmekteyiz. Bu yüzden Harvey (2013: 212)’in de belirttiği gibi, kentsellik ve iktisadi büyüme arasında gerekli ama yeterli olmayan bir bağlantı vardır.

Moderniteden Postmoderniteye Geçiş Dönemi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, postmodernizm kavramının tam olarak ne olduğuyla ilgili net bir görüş birliği bulunmamaktadır. Genel olarak modernizmden kopmuş, sanatsal, bilimsel, toplumsal, düşünsel vb. alanlardaki sistematiğe gönderme yapmakla birlikte, bu kavramı kabul etmeyip 21. yüzyıl ve sonrasında aslında, modernitenin bir devamı olduğunu ‘geç modernite’ gibi kavramlar da anıldığı görülmektedir. Giddens’in ileri sürdüğü geç modernite düşüncesine göre; içinde yaşadığımız toplum, post modern anlamdaki toplumda olduğu gibi ‘modern’ dünyadan her anlamda kopmuş, adeta moderniteyi bir tarafa itmiş bir toplum türü olmaktan ziyade, modernite sürecinin spontan bir devamı, ileri veya geç bir evresi olarak tanımlanmıştır. Yani modernite düşüncesinin beraberinde getirdiği dönüşümler, geride bırakılmamış, tam aksine insanoğlu bu dönüşümlerin üzerine yenilerini inşa ederek geç modernite evresini yaşamaya başlamıştır.

Öte taraftan, postmodern estetik anlayışında Jameson (1984a, s.63, Akt. Harvey, 2014, s.71)’in, ‘öznenin yabancılaşmasının yerini öznenin parçalanmasının aldığı’ kabulüne inanmak için her türlü neden bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca postmodernitenin getirdiği değişikliklerle birlikte bu deneyim de evrilmiştir. Jameson (1984b, s.120, Akt. Harvey, 2014, s.71) analiziyle ‘bir dizi arı ve birbiriyle ilgisiz şimdiler’e indirgenmiş ve ‘içinde yaşanılan âna ilişkin deneyim, güçlü, hatta ezici bir biçimde ‘maddi’ bir nitelik kazanır’, ‘dünya şizofrenik kişiliğin önüne artan bir yoğunlukla gelir, yapmacıklığın gizemli ve bunaltıcı yükünü taşır’ diyerek çarpıcı bir analizde bulunmuştur. Tüm bu değişen algıların ışığında, bu dönemde görünüm, imge ve gösteri gibi öne çıkan kavramları zamanın içinde birbiriyle ilgisiz olarak korku veya keyif olarak ortaya çıkabilecek yoğunlukta yaşanmakta olduğu ifade edilmiştir (Harvey, 2014, s.71).

Dönem olarak ayırım yapılamayan, ancak tüm dünyayı saran küreselleşme, aslında önemli toplumsal dönüşümlere neden olan süreçte gerçekleşen modern ötesi toplum düşüncesiyle beraber, artık ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda büyük değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde sanayinin kentlerde yapılanmış olması, kentlere doğru gerçekleşen göç dalgalarını başlatmış, böylece ülkeler artık banliyöler ve kenar mahalle adıyla kavramsallaştırılan mekânsal düzenlemelere ev sahipliği yapmıştır. Küreselleşme kent yapılarını da benzer biçimde dönüştürmüştür. Bütün metropollerdeki kentsel mekânların küreselleşmesini Öncü ve Weyland (2013, s.117), “kapitalist piyasa entegrasyonunun ürünü” olarak ele almaktadır. Bunun aynı zamanda, gerçekleşen küresel akışların barındırdığı halk tarafından da; kendi yerel, kentsel, toplumsal coğrafyalarına dönüştürmelerinin de bir sonucu olarak gördüklerini ve kabullendiklerini ifade etmektedir.

Küreselleşmeyi, kilometrelerce uzaktaki olayların birbirlerini nasıl, ne ölçüde şekillendireceğini Massey (1993, s. 61, Akt. Öncü ve Weyland, 2013, s.14)'ın ürettiği kavramdan yola çıkarak; küreselleşmenin 'iktidar geometrisinde' nerede durduklarına bağlı olduğunu söylemektedir. Bu önemli kavram, 'mekânda hareketliliğin ve dolaşımın aynı zamanda bir güç ilişkileri haritası olduğunu vurgulaması' açısından önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Öncü ve Weyland, 2013, s.14). Tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberal politikaların, her yerde uygulandığı bağları anlamamızı kolaylaştıracak araçsallardan 'ulus-ötecilik' ve 'yöneticilik' ile yarattığı dönüşümler, kentlerde ve kırsal alanlarda da kendini görünür kılmıştır (Akbaş, 2012). Küreselleşmeyi 21. yüzyılın kapitalizmi olarak yorumlayan araştırmacılar, kapitalizmi ve modernleşmeyi dünyanın batılılaştırılması, benzeştirilmesi, sömürgecilik ve emperyalizm çerçevesinde değerlendirmektedirler.

Son yıllarda üstünde en çok düşünülen ve yazılan konularından birisi de, tüm dünyayı hızla saran sermaye akışını belirleyen ana kararlarının; ulus-devletlerin yerini alan 'küresel' metropollerin oluşması ve oluşum nedenleri olmuştur. Dikkatleri çeken "Dünya Kenti Hipotezi" aslında ilk olarak Friedman (1986, Akt. Öncü ve Weyland, 2013, s.15)'ın başlıklı bir makalesinde formüle ettiği biçimiyle, 'çokuluslu şirketlerin bu metropollerde üslenmesinin ana nedeninin, stratejik önem taşıyan finans, sigorta, iletişim gibi işlemlerde ihtisaslaştıkları' gerçeği olmuştur. Friedman'ın ilk formüle ettiği biçimiyle, 'dünya kentleri' çokuluslu şirketlerin yönettiği, küresel sermayenin yönlendirildiği ve ekonomik karar merkezlerinin olması nedeniyle, bugünkü önemini üstlenmiştir. Bu çokuluslu şirketlerin hiyerarşilerine koşut olarak kademelenmiş, dünya kentleri ve onu takip eden ikincil -bölgesel-kentler, son halkanın ise üçüncül -ulusal- kentler olduğu varsayımıyla ele alındığı ifade edilmiştir.

Bunun yanı sıra küreselleşme düşüncesi, yereli ve küreseli birleştiren Huntington'un analiziyle birlikte 'küreyelleşme' (globalization) gibi yeni bir kavramı da doğurmuştur. Bu kavrama göre, toplumsal dinamikler küresel güçler tarafından evirilmekteyken, yerel önemini yitirmemekte, tam aksine geniş bir perspektif içerisinde küçük ama göze batan bir detay olarak gündeme gelmektedir. Buna örnek olarak, küresel bir aktör olan McDonald gösterilebilir. Tüm dünyada şubeleşen ve bulunduğu her yeri dönüştüren bir marka olarak; yereli şekillendirmekte ve bulunduğu bölgeyi prototipleştirerek toplumsal dönüşümle küreselleşmeye hizmet etmektedir. Diğer yandan Hindistan örneği düşünüldüğünde, kutsal olarak kabul edilen dana ve dolayısıyla da dana eti bu ülkedeki McDonaldlarda satılmayarak, kutsala saygı duyulmuş, bu da 'yerelin küresel üzerinde bir etki yaratması'nı dolayısıyla küreyelleşmeyi sağlamıştır (Ritzer, 2011, s.156). Bu tek tip dil, kültür, mekân algılama biçimi hemen her ülkede karşımıza çıkan benzerlikleri ve tepkisel akımları doğurmuştur.

Bahsedilen tarihsel süreçle birlikte geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte yaşanan problemler, toplumların geçiş süreçlerinin bütünleştirici ve ilerlemeci süreçler olmadığını, hatta tarihin de tanık olduğu gerginlik ve çatışmalar yarattığını göstermiştir. 21. yüzyılda modern gelişmelerine karşı çıkışlar ve tepkilerin oldukça belirginleştiği söylenebilir. Moderne hayata gidişte, pek çok sorunla birlikte sosyal bütünleşme ve toplumsal kimlik krizleri de gündeme gelmiştir. Soja (1990)'ya göre, post modern eleştirel insan coğrafisini ilk istikrarlı yankıları 1960'lı yılların sonlarında ortaya çıkmıştır, ancak daha sonra bu olgu önemini ve gündemini yitirmeye başlamıştır. Takip eden on yıl içerisinde mekânlaşma projesinin sesi tuhaf bir şekilde kısılmıştır. Batı Marksizm'i ve Liberal sosyal bilimde tarihin coğrafyadan önce geldiği düşüncesi gün yüzüne çıkarak önem kazanmıştır. Öncü ve Weyland (2013)'ın da belirttiği gibi günümüzde tüm dünyayı saran ve hızla büyüyen neo-liberal politikaların, zorunlu kıldığı sosyal ve ekonomik koşullar; coğrafya, zaman ve mekân farkı gözetmeksizin tüm toplumların kentlerinde kültürel, etnik, ekonomik, mekânsal ve sosyal kutuplaşmaya doğru götürmektedir.

Modern dönemle birlikte tasarlanan yapı cepheleri farklı eğrisel yüzey ve çıkıntılarla tasarım süreci bazen ideal formlara ulaşmıştır (Kurucu, 2014). Modern dönemin yapısal ve kültürel temellerinin değiştiği, etkin olan insan anlayışının yerini; kişiliğini ve özgürlüğünü yitiren bir insan tipinin aldığı dile getirilmeye başlanmıştır. Bu nedenlerle bu süreci ifade etmek üzere; moderniteden, postmoderniteye geçişi veya sanayi toplumundan, sanayi sonrası topluma geçiş sürecinden sıkça bahsedilmektedir. Moderniteden postmoderniteye geçişin gündeme geldiği ilk küreselleşme dönemi olarak ele alınan süreçte, toplumlar farklı sosyal yapı ve mekânsal yapılarla gündeme gelecek kendilerine göre farklı olguları ön plana çıkarmışlardır. Aslında postmodernizm kavramıyla birlikte, tüm dünyanın modern dönemden farklı bir döneme geçiş yaptığını vurgulamak ve ifade etmek istenmektedir. Bugün modernist yaklaşımların en üst seviyeye ulaştığı bir dönemi yaşamaktayız.

Son yüzyılda hemen her toplumda yaşanan sosyal ve mekânsal tasarım süreçler birbirinden farklı anlayışlarla gerçekleşmiştir. Bu süreçler farklı anlayışlara sahip olmasından modernizm ve postmodernizm olarak ayırma gereği doğmuştur. Bu dönemleri modernizmle postmodernizmin ayırım

analiziyle yaptığımızda, Tablo 1’de de değinilen ana başlıklarda toplanan farklılıkları ifade edebilmekteyiz.

Tablo 1 Modernizmle Postmodernizmin Paradigma Analizi

Modernizm		Postmodernizm
Kavramsal Anlam	Yenilik, fonksiyon, özgürlük	Öznellik, kimlik, yapı sökümlü
Savunduğu Kavramlar	Akılcılık, Medeniyet, Biçim/Form	Eşitlikçi, Bireyci/özgürlükçü, Demokratik, Girişimcilik
Sanat	Beklenen bir kaderi tasvir etme eğilimi	Yaşamı ve varlığını onaylamak
Gerçeklik Kavramı	Mutlak, Tek ve Evrensel	Görelî, Çoğul ve Tikel
Üretim biçimi	Fordizm, Liberalizm, Sosyalizm,	Post-fordizm, Neoliberalizm
Yönetim biçimi	Sosyalizm, kapitalizm, emperyalizm, cumhuriyet	Sosyalizm, Cumhuriyet, Demokrasi, Supernasyonalizm (AB)
Toplumsal yapı	Örgütlü, Organize	Örgütsüz, Bireysel
İktidar anlayışı	Hiyerarşik, akılcı ve bütüncül	Öznel, Bireyci, Yereli Meşrulaştırma
Mekân anlayışı	İşlevselci, Yalın, Saf, Bütün ve Belirgin	Görelî, Parçalı, Çeşitli ve Çoğul
Mekân kullanımı	Mekân bireyi formuyla yönetir	Mekân bireyi ruhuyla yönlendirir
Mimari	Fonksiyon, Form ve Yıkarak Yeniden Türetmek.	Eskiye Restore, Yeniye radikal bir anlayışla dizayn
Kent yapısı	Form ve Fonksiyon	Akılcı, Parçalı
Birey	Birey bütünü bir parçasıdır, Sistem zayıf birey güçlüdür	Birey özne olarak merkezdedir, Sistem güçlü birey zayıftır
İktidar	Hiyerarşik, Formel, İşlevsel	Eşitlikçi, Bireyci, Çeşitlilik, Çok Renklilik
Mekân/ Birey	Mekân bireyi bariz şekillendirir	Mekân bireyi gizli şekillendirir (farkına varılmadan köleleştirir)
Mekân/ Toplum	Farklılıkların minimize edilmesi	Farklılıkların ayrıcalık olması
Mekân/ Zaman	Her şey bir mekân ve zaman içinde var olur	Zaman - Mekân sıkışması, Kuantum sıçraması
Mekân/ İktidar	Mekân güçlü bireyleri kontrol etmek içindir	Mekân sadık bireyler inşa etmek içindir

Postmodernizmin kavramı, modernizm sonrası diye anılan bir dönemi ve aslında farklı olduğunu da vurgulamak üzere seçilmiş bir kavramdır. Modernizmin içerdiği ilkeleri; dayatmacı, katı ve sert bulduğundan, daha özne/birey esaslı, kimliklerin ve özneliğin ön planda tutulduğu yeni kararları içeren farklı bir süreç yaratma çabasıyla doğmuştur. Temellendiği düzlem ise; oluşum sürecindeki dönemde yakalanan bilgi ve teknolojinin sağladığı farklı bakış açıları ve boyutları olmuştur. Postmodernitenin, kuantum fiziğine içkin, zaman ve mekân sıkışmasından kaynaklandığı da öne sürülmektedir. Onlara göre bu dönem bir kuantum sıçramasıdır; baskı ve sıkışma halindeki bir enerji patlaması ve boşalması olarak ele alınır bu dönem. Tıpkı kapalı baraj kapaklarının açılması durumu gibi... Postmodernizmin, zaman ve mekân arasındaki kopuştan kaynaklı olarak gerçekleşen, kültürel hareketleri ve bu hareketlerin çokluğu üzerinde odaklaştığından, postmodernite de bir kültürel durum veya oluşum ifadesi olarak aktarılmaktadır. Postmodernite için, 20. yüzyılda kendini bulan bir düşünme durumu olduğu ve moderniteye verilen cevap olarak ifade edebiliriz. Gerçeklik kavramı; modernitede mutlak, tek ve evrensel iken, postmodernitede görelî, çoğul ve tikel olarak modernitenin tam karşısında durur. Ve postmodernite talep edildiği gibi bireyi özne olarak merkezde tutar, ancak sistem öyle güçlüdür ki, birey merkezde de olsa zayıftır. Modernitenin yaşamımıza getirmiş olduğu Gadamer ve Derida'nın da belirttiği yorumsama ve anlatılanın herkes için farklı şeyler ifade edilişle bambaşka anlama biçimleri tüm kavramları parçalamaktadır. Bu anlayışın tasarım ve sanat boyutuna da aktarılışı ve ifade edilenin herkes için ayrı anlamlar taşıması; tasarımcı ve sanatçı için bir konfor yaratmaktadır. Tasarımcı için özgürlük alanını ifade ederken, kullanıcı için ise mekân farklı yaşamsal tecrübeleri ifade etmektedir. Günümüzde arz-talep ilişkisinin belirlediği

piyasada, bunun sonucu olarak tasarımcıları daha çok halkın birbirinden kaçtığı korunaklı siteler, yüksek binalar yapmaya doğru itmektedir. Aslında bu tür yapılar günümüzün post-modernist mantığının da bir sonucudur. Mills (1959, s.12)'e göre, yaşayarak ne kadar az da olsa içinde yaşadığı toplumun ve genel insanlık tarihin ilerleyişine de katkılar sağlamaktadır ki; tüm bunlar toplum ve tarihsel süreç, o bireyi üretirken gerçekleşmektedir. Vurgulandığı gibi, birey kendini gerçekleştirirken, hem kendi yaşadığı toplumun dokusuna değer katarken, hem de tarihin seyrinde küçük de olsa farklılıkların doğmasına neden olarak birey anlam kazanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Gelinen noktada modern mekân algısı değişen süreçle birlikte; kullanıcının özgürlükçü mekân arayışlarıyla ortaya çıkan çeşitlilik, tasarımcının da birikimiyle birlikte modern bir zenginliğe dönüşmüştür. Bu zengin yelpazede, tasarımcının elinde bulundurduğu mekânda 'alt mesaj' verebilme gücü, mekân tasarım sürecinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu bazen olumlu, bazen de olumsuz sonuçlar doğurabilmiştir. Bu alt mesaj iletme kurgusu, mekânsal tasarımda oldukça sık kullanılmaya, hatta tüketim alışkanlıklarının dönüştürülmesinde de kullanılan iktisadi bir araçsal olmuştur. Ekonominin canlanması için yaratılan yeni tüketim merkezleri -avm, lokanta, fuar ve sergi alanları vb- mekânsal çeşitlilik olarak da kullanılmaktadır. Mekân tasarımında bazen kullanılan obje ve detaylar mekânın ruhunu hissettirmeye dile getirmeye odaklanarak mesajlarını kullanıcıya iletme gücündedir. Tasarımı yapılan alanda ne yapılmak istendiği, bu alanın kullanım şartları ve koşullarına göre kullanıcıya psikolojik etkisini de yaşatacak çalışmalar yapılabilmektedir. Tarihte bunun örneği en çok ibadethanelerde görülmüştür. Kiliseler ve camiler bunun için çok iyi örneklerdir. Kiliselerdeki yataydaki darlık ve dikeydeki yükseklik tam da verilmek istene etki gibi insani ruhani bir ortamda küçük hissettirmektedir. Camilerde de benzer bir etki söz konusudur. Geniş bir kubbenin altında insan kendini evrende bir nokta gibi hissetmektedir. Ve bu verilmek istenen bir etkidir. Fiziksel olarak açıklayamadığımız insana ait birçok duygu modern bir kaygıyla araçsal olarak mimarlığın mekânsal tasarım kararlarıyla birlikte mekân aracılığıyla bireye iletilmiştir.

Mekânsal tasarımlar aslında birey ve toplumları dönüştürebilme kapasitesiyle, bulunduğu kaba göre şekillendirebilen bir fanus olarak kullanılmıştır. Bu mekânsal tasarım kararlarının toplumun yapı taşı olan bireylerin kalıcı davranış örüntüsünde çok aktif kullanıldığı tespit edilmiştir. Uzun vadede toplumu dönüştürüp dizayn etme gücündeki bu mekânsal tasarımların, toplumsal dönüşümlere hükmetme niteliğiyle kullanılma gücü postmodernite dönemiyle birlikte hayatımıza girmiş bulunmaktadır.

Kaynakça

Akbaş, Emrah (2012) *Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar, Eds.:Öner, G. ve Öner, A., "Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu"*, s.335-351, İletişim Yay., İstanbul.

Battal, Ahmet (2011). *"Mülkiyet, Hürriyet, Şahsiyet ve Bunların Mutlak'a Nisbeti"*, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Kadim Yay., 27, s.111-120.

Haldun, İbn (1989). *"Mukaddime"*, Çev.: Ugan, Zakir K., I, Milli Eğitim Yayınları, Ankara.

Harvey, David (2013). *"Sosyal Adalet ve Şehir"*, Çev.: Morali, Metis Yay., İstanbul.

Harvey, David (2014). *"Postmodernliğin Durumu-Kültürel Değişimin Kökenleri"*, Çev.: S.Savran, Metis Yay., İstanbul.

Jacobs, Jane (1961). *"The Death and Life of Great American Cities"*, Random House, New York.

Jameson, Fredrich (1984 a). *"The Politics of Theory: İdeological Positions in the Post-Modernism Debate"*, *New German Critique*, 33, s.53-65.

Jameson, Fredrich (1984 b). *"Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism"*, *New Left Review*, 146, s.53-92.

Kurucu, Muhammet (2014). *"Van İlinde Kerpiç Yiğma Yapılara Genel Bir Bakış"*, SBED, Yüzüncü

Yıl Üniversitesi, s.231-233.

Kurucu, Muhammet ve Subaşı Direk, Yaşar (2009). “*Van ve Harran Geleneksel Kerpiç Konutlarının Ekolojik Açıdan Kıyaslanması*”, Uluslararası Ekolojik Mimarlık ve Planlama Sempozyumu, Antalya, s.31-33

Lefebvre, Henri (2014). “*Mekânın Üretimi*”, Çev. I.Ergüden, , Sel Yay., İstanbul.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2016). “*Kominist Manifesto*”, Çev. N.Satlıgan, , 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul.

Massey, Doreen (1993). “Power Geometry and a Progressive Sense of Place”, J. Bird vd. Ed., *Mapping the Futures*.

Mills, Wright C. (1959). “*Sociological İmagination*”, Oxford University Press, New York.

Öncü, Ayşe ve Weyland, Petra (2013), *Mekân, Kültür, İktidar-Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, İletişim Yay., İstanbul.

Ritzer, George (2011). “*Globalization: The Essentials*”, Blackwell Publishing, Birleşik Krallık.